

UDC | УДК : 343

Анотація: В статті досліджується розвиток правового регулювання інституту заочного кримінального провадження за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. Аналізуються проблеми, які мають місце при здійсненні кримінального провадження у відповідній процесуальній формі, зазначаються можливі шляхи їх подолання та вдосконалення норм кримінального процесуального закону.

Ключові слова: кримінальний процес; заочне кримінальне провадження; процесуальна форма; принципи права; права людини.

LEGAL REGULATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS *IN ABSENTIA* BY CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE (2012): COMPARATIVE LEGAL ASPECTS

MALENKO, O.

postgraduate,

Academy of Advocacy of Ukraine

Abstract

Purpose: To examine the development of legal regulation of criminal proceedings *in absentia* by the Criminal Procedure Code of Ukraine (2012). The relevance of research is due to the need to ensure an adequate level of protection of the rights and legitimate interests of victims of criminal offenses, and the need for criminal prosecution of persons who have committed criminal offenses and are evading appearance in pre-trial investigation and trial.

Special attention is accentuated on the theoretical analysis of legal norms that regulate the implementation of criminal proceedings *in absentia* under amendment to Criminal Procedure Code of January 16, 2014, and the implementation of special criminal proceedings under the amendment of October 7, 2014 (with subsequent amendments).

Findings: The article analyzes the relevant provisions of the criminal procedural law of Ukraine, their conformity with International law, principles of criminal justice. Also it shows the positive and negative aspects of the regulation of the institution of criminal proceedings *in absentia* in criminal proceedings of Ukraine. Solutions as well as improving of legal provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine in order to complete the tasks that rely on the criminal proceedings, protection of public and private interests in criminal proceedings are offered.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАОЧНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА КПК УКРАЇНИ 2012 РОКУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

О. В. МАЛЕНКО

аспірант,

Академія адвокатури України

(Науковий керівник — професор В. А. Колесник)

✉ зв'язок з автором: через Редакцію

Прийняття та набрання законної сили Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (надалі – КПК України) стало значним кроком в розвитку вітчизняного кримінального судочинства та ознаменувало фундаментальні зміни у відповідній сфері суспільних відносин. Тим не менш, новий кримінальний процесуальний закон України повною мірою не зміг вирішити ті завдання, які покладаються на кримінальне провадження. Це зумовило необхідність внесення відповідних змін до КПК України, зокрема, в частині правового регулювання кримінального провадження у разі ухилення підозрюваного (обвинуваченого) від прибуття до органів досудового розслідування та суду, що унеможливило здійснення досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. Назване вище обґрунтовує потребу в науково-теоретичному перегляді та переосмисленні багатьох категорій кримінального процесуального права України.

Актуальність наукового дослідження обумовлена тим, що протягом відносно нетривалого строку дії чинного кримінального процесуального закону України до нього кілька разів вносилися зміни з метою правового врегулювання відносин щодо здійснення заочного кримінального провадження. Аналіз відповідних правових норм свідчить, що законодавець по-різному підходив до питання законодавчого закріплення такої процесуальної форми кримінального провадження. За

Value: Relying on the presented research the author concluded that criminal proceedings *in absentia* must be much more widely used in criminal proceedings of Ukraine; that's why substantial revision of certain regulations of the Criminal Procedural Code of Ukraine is required. This, in turn, causes the extreme urgency of the issues raised, and therefore needs deeper and wider scientific research of the relevant legal phenomenon.

Keywords: criminal procedure; criminal proceedings in absentia; procedural form; principles of law; human rights.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАОЧНОГО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА ПО УПК УКРАИНЫ 2012 ГОДА: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

МАЛЕНКО А. В.

*аспирант,
Академия адвокатуры Украины*

Аннотация: В статье рассматривается развитие правового регулирования института заочного уголовного производства по Уголовному процессуальному кодексу Украины 2012 года. Анализируются проблемы, которые возникают при осуществлении уголовного производства соответствующей процессуальной формы, предлагаются возможные пути их устранения и усовершенствования норм уголовного процессуального закона.

Ключевые слова: уголовный процесс; заочное уголовное производство; процессуальная форма; принципы права; права человека.

Open Access

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

таких обставин наявна потреба в проведенні більш глибокого та повного наукового дослідження проблем здійснення заочного кримінального провадження з метою удосконалення норм КПК України та забезпечення виконання завдань, які покладені на кримінальне провадження.

Заочне кримінальне судочинство не є новелою для вітчизняної доктрини та практики кримінального процесу. В різні часи в тій чи іншій мірі відповідні питання досліджувалися такими українськими та зарубіжними вченими-правниками як: Д. Т. Арабулі, Є. Г. Бендерська, С. П. Головатий, О. В. Захарченко, К. Б. Калиновський, В. Т. Маляренко, Г. В. Матвієвська, В. В. Онопенко, Р. Г. Песцов, Х. У. Рустамов, Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров, В. М. Трофименко, Є. Ф. Трофимова, Т. В. Трубнікова, А. С. Тукієв та багатьма іншими.

Метою даної роботи є науково-практичний аналіз норм КПК України, якими опосередковується генезис законодавчого закріплення інституту заочного кримінального провадження в кримінальному судочинстві України.

Стаття 2 КПК України встановлює, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2]. Але у правозастосовній діяльності мають місце випадки, коли перелічені вище завдання кримінального провадження не виконуються з огляду на ухилення особи від прибуття до органів досудового розслідування або суду, що унеможлиблює її притягнення до кримінальної відповідальності та, як наслідок, порушення засад кримінального судочинства щодо невідворотності кримінального покарання, рівності перед законом і судом, верховенства права тощо.

З даного приводу справедливо зазначав В. Т. Маляренко, що велика кількість кримінальних справ щодо обвинувачених або підсудних, які втекли, постійно закривається у зв'язку зі спливом строків давності, тобто обвинувачені й підсудні в Україні все частіше використовують прогалину в законі і можливість уникнути кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Потерпілі ж від злочинів особи роками, а то й усе життя страждають від того, що злочинець, який заподіяв їм біду, залишився не притягнутим до відповідальності й не відшко-

дована шкода. Тобто гарантоване їм Конституцією України право на правосуддя, на захист їхнього життя, здоров'я, майна, честі та гідності залишається просто декларацією, обіцянкою, в фактично – насмішкою. Таке становище шкодить Україні, її авторитету у світі [3, с. 5]. Не вирішив відповідну проблему і КПК України, адже кримінальний процесуальний закон закріплював здійснення заочного кримінального провадження лише у процесуальній формі спрощеного провадження щодо кримінальних проступків.

З метою притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування та суду в КПК України було внесено зміни Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження» № 725-VII від 16 січня 2014 року. Підставами застосування такої процесуальної форми кримінального провадження було ухилення підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення від прибуття на виклик до органу досудового розслідування або суду за умови, що здійснення кримінального провадження визнано можливим за його відсутності.

Такий підхід законодавця мав ряд суттєвих недоліків. Здійснення заочного кримінального провадження могло бути розпочато лише щодо особи, яка вже мала процесуальний статус підозрюваного або обвинуваченого, однак, норма закону щодо набуття відповідного процесуального положення не була змінена. Таким чином, в умовах ухилення особи від прибуття до органів досудового розслідування та суду виключається можливість набуття такою особою певного процесуального статусу, а отже і реалізація норм щодо заочного кримінального провадження.

Крім того, не зазнав змін і порядок здійснення виклику у кримінальному провадженні, визначений ст. 135 КПК України. Так особа, яка має намір ухилитися від прибуття до органів досудового розслідування та суду будь-яким чином буде уникати вручення їй повістки чи іншого повідомлення про виклик. Також така особа може не мати зареєстрованого місця проживання, місця роботи тощо, що матиме наслідком неможливість належним чином повідомити її про виклик. Отже, за таких обставин підстави для здійснення заочного кримінального

провадження будуть відсутні. Крім того, кримінальне провадження у відповідній процесуальній формі могло бути розпочато виключно за умов наявності підтвердження отримання особою постанови або ухвали про здійснення заочного кримінального провадження, які мали бути вручені в загальному порядку, встановленому КПК України.

Редакція ч. 2 ст. 523¹ КПК України встановлювала, що рішення про здійснення заочного кримінального провадження приймається слідчим за погодженням з прокурором чи прокурором під час досудового розслідування або судом під час судового провадження. За таких умов на стадії досудового розслідування має місце порушення засади змагальності, адже рішення про здійснення заочного кримінального провадження приймається однією зі сторін кримінального провадження – обвинуваченням, що унеможлиблює реалізацію самостійного обстоювання кожною стороною своїх правових позицій, прав, свобод та інтересів засобами, визначеними КПК України, а також надає значні привілеї обвинуваченню, порівняної зі стороною захисту. Тому, доцільно було б надати право приймати рішення про здійснення заочного кримінального провадження на стадії досудового розслідування слідчому судді, до повноважень якого і віднесено здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Такий підхід заслуговує на увагу ще й тому, що в доктрині кримінального процесуального права заочне кримінальне судочинство критикується через порушення прав, свобод та законних інтересів людини, принципу змагальності сторін тощо [1, с. 16; 4, с. 13–14]. Певною мірою така процесуальна форма кримінального провадження призводить до обмеження тих чи інших процесуальних прав учасників кримінального провадження (підозрюваного, обвинуваченого), хоча більш правильно вести мову про відмову таких суб'єктів від участі у кримінальному судочинстві, а відповідно і від повноцінної реалізації своїх процесуальних прав. Крім того, редакція КПК України передбачала, що рішення про здійснення заочного кримінального провадження приймається за умови, що його здійснення визнано можливим за відсутності підозрюваного (обвинуваченого), отже законодавець надавав слідчому та прокурору значні дискреційні повноваження щодо можливості здійснен-

ня заочного кримінального провадження. Таким чином, вирішення відповідного питання слідчим суддею сприяло б підвищенню гарантій забезпечення належного рівня захисту прав, свобод та законних інтересів сторони захисту при здійсненні заочного кримінального провадження.

Істотним недоліком відповідної редакції КПК України була неможливість оскарження потерпілим, його представником або законним представником рішення про відмову у задоволенні клопотання про здійснення заочного кримінального провадження.

Таким чином, з наведеного вище слідує, що встановлений у кримінальному процесуальному законі України підхід до законодавчого закріплення інституту заочного кримінального провадження суттєво знижував його ефективність, порушував окремі засади кримінального провадження, суперечив самій ідеї заочного кримінального судочинства, а отже і не сприяв виконанню завдань кримінального провадження. Тим не менш, варто акцентувати увагу і на позитивних аспектах даної редакції КПК України: можливість здійснення кримінального провадження щодо всіх кримінальних правопорушень, які встановлені в законі України про кримінально відповідальність; можливість надання підозрюваним (обвинуваченим) письмових пояснень з засвідченим у встановленому порядку підписом; можливість скасування рішення суду ухваленого за результатами здійснення заочного кримінального провадження та розгляд кримінального провадження у загальному порядку та інше.

На жаль, вести мову про проблеми практичного застосування відповідних норм КПК України на сьогодні не можна, оскільки вони діяли лише протягом 12 днів та були скасовані Законом України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» № 732-VII від 28 січня 2014 року (т.з. «законів 16 січня»).

Однак, проблема притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування та суду не зникла та не втратила своєї актуальності. Тому вже через півроку Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального

кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» № 1689-VII від 7 жовтня 2014 року. Згодом положення КПК України було удосконалено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції» № 119-VIII від 15 січня 2015 року, оскільки застосування інституту спеціального кримінального провадження в попередній редакції процесуального закону було можливим лише за наявності відомостей про перебування особи за межами України та результатів звернення до компетентних органів іноземних держав із запитом про видачу особи. Такий порядок складно було б реалізувати, оскільки процедура екстрадиції, по-перше, займає багато часу, а по-друге, не завжди держави, в яких переховуються від слідства особи, погоджуються не те що на видачу особи, а й узагалі на її затримання [5].

Згідно з ч. 5 ст. 139 КПК України ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим та оголошення його у міждержавний та/або міжнародний розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження [2]. Тобто для застосування спеціального кримінального провадження необхідна певна юридична сукупність, зокрема, оголошення особи у міжнародний та/або міждержавний розшук. Тим не менш, оголошення особи у державний розшук не дає підстав для здійснення спеціального кримінального провадження, що знижує ефективність застосування відповідного кримінального процесуального інституту.

Не відповідає меті та завданням заочного кримінального провадження підхід законодавця щодо визначення злочинів, при вчиненні яких можливе здійснення спеціального кримінального провадження (ч. 2 ст. 297–1 КПК України). Аналіз положень КПК України свідчить, що така процесуальна форма кримінального провадження можлива виключно стосовно окремих злочинів проти основ національної безпеки України, проти

громадської безпеки, у сфері службової діяльності, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Таким чином, поза можливістю застосування спеціального кримінального провадження залишається значна кількість кримінальних правопорушень, що є істотним недоліком кримінального процесуального закону.

КПК України встановив обов'язковість участі захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, – з моменту прийняття відповідного процесуального рішення (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України). Проте щодо здійснення спеціального досудового розслідування доцільно було б передбачити, що захисник обов'язково бере участь у такій процесуальній формі кримінального провадження з моменту звернення слідчого за погодженням з прокурором або прокурора до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування. Такий підхід видається правильним і з огляду на те, що сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого, зокрема, права на захист, у разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (ч. 2 ст. 7 КПК України), а також необхідності вжиття заходів для залучення захисника слідчим суддею при розгляді відповідного клопотання (ч. 1 ст. 297–3 КПК України).

Істотним недоліком КПК України є неможливість скасування рішення суду, яке прийнято за результатами здійснення спеціального судового провадження, навіть за умови, що відповідна особа має можливість довести поважність причин неявки. Крім того, кримінальний процесуальний

закон України передбачає, що право на апеляційне оскарження особа може реалізувати виключно за умови, що вона доведе, що строк на апеляційне оскарження відповідного рішення суду першої інстанції нею пропущено з поважних причин, передбачених ст. 138 КПК України. На нашу думку, така норма порушує процесуальне та конституційне право особи на апеляційне оскарження рішення суду, тому доцільніше було б передбачити, що особа має право подати апеляційну скаргу на рішення суду, прийняте за результатом здійснення спеціального судового провадження, протягом 10 днів з моменту отримання особою відповідного рішення суду.

До позитивних аспектів КПК України стосовно здійснення спеціального кримінального провадження варто віднести наступне: врегулювання питання повідомлення про підозру особі, яка ухиляється від явки до органів досудового розслідування; вирішення проблеми вручення процесуальних документів відповідним особам; здійснення спеціального досудового розслідування виключно на підставі ухвали слідчого судді та інше.

Таким чином, запровадження у кримінальному судочинстві України заочного кримінального провадження є необхідною потребою, яка спрямована на виконання тих завдань, які покладені на кримінальне провадження. Однак, численні намагання реформувати дану сферу суспільних відносин не мали значного успіху. Тому існує необхідність у проведенні подальших наукових досліджень та вивчення інституту заочного кримінального провадження для удосконалення положень КПК України з метою забезпечення ефективного його застосування в кримінальному судочинстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Головатий С. А. Проблемні аспекти реформування кримінального судочинства / С. А. Головатий // Право України. – № 3. – 2004. – С. 13–17.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 8.
3. Маляренко В. Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві / В. Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – № 10 (50). – 2004. – С. 5–13.
4. Онопенко В. В. Гарантії правосуддя в контексті норм міжнародного права / В. В. Онопенко // Юридична газета. – № 3 (3). – 20 серпня 2013 року. – С. 11–14.
5. Татаров О. Заочное производство руками ВР [Електронний ресурс] / О. Татаров // Закон і Бізнес. – 2015. – № 9 (1203). – Режим доступу : http://zib.com.ua/ru/114697-kakie_riski_dlya_grazhdan_zalozheni_vr_v_institut_specialnog.html